



Hatırlanan Kentsel Mekân: Üniversite Öğrencilerinin Bursa İmgesi

*

Sercan Eklemezler¹
ORCID: 0000-0003-3198-8413

Öz

Bu çalışmada bir kısmı öğrenimleri nedeniyle kentte bulunan, diğer bir kısmıysa daha uzun süredir ya da doğduğundan bu yana kent sakini olan üniversite öğrencileri tarafından kentin nasıl algılandığı, öğrenildiği ve hatırlandığı ele alınmıştır. Kenti tanımlayan özellikler; odakları, nirengileri, bölgeleri, sınırları, yolları ile birlikte mekânsal öğeler; öğrencilerin zihninde Bursa ile özdeşleşmiş hafıza kişilikler araştırılmıştır. Bursa imgesinin kentsel hafızadaki sürekliliğine bakabilmek ve öğrencilerinkiyle karşılaştırabilmek adına literatürde Bursa'nın hangi yönleriyle öne çıkmış olduğuna da bakılmıştır. Kimlik ögesi olma potansiyeli yüksek kentsel imgelerin tespiti amacıyla yönelik olarak 143 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler ve 20 öğrenciyle zihin haritası çizimleri gerçekleştirilmiştir. Bunların betimsel ve karşılaştırmalı tematik analizleri yapılmış; sıklık tabloları, kod-alt kod-bölümler ve kod birlikte oluşma modelleri çıkarılmış, kod matris tarayıcısı görselleri verilmiştir. Elde edilen bulgularda, "Yeşil Bursa" algısının kente demirlendiği, Uludağ, Ulu Cami ve Tophane'nin kent imgesindeki en baskın öğeler oldukları ve kentin daha çok nirengilerle imgelendiği sonucuna varılmıştır. Kentteki toplumsal gruplardan biri olan üniversite öğrencilerinin kent imgelerini, karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymanın Bursa kent kimliğinin değişimini anlamaya katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent imgesi, kent kimliği, üniversite öğrencileri, zihin haritası, Bursa.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, E-mail: sercan.eklemezler@btu.edu.tr



Urban Space Remembered: University Students' Image of Bursa

*

Sercan Eklemezler²
ORCID: 0000-0003-3198-8413

Abstract

This study examines how the city is perceived, learned and remembered by university students, some of whom have been in the city for education, some have been residents for a long time or since born. Characteristics defining the city; spatial elements with their focal points, landmarks, regions, borders, roads, also memory personalities of Bursa in the minds of the students, were investigated. The study also investigates the aspects of Bursa that are stressed in the literature, to consider the continuity of the Bursa image in the urban memory and compare it with students' perspectives. Semi-structured interviews with 143 students and mind-maps drawing with 20 students were conducted to identify urban images which have the potential to be an identity element. Descriptive and comparative thematic analyses were made, frequency tables, code-subcode-segments, co-occurrence of codes models were extracted, and code-matrix-browser visuals were given. The results suggest that the perception of "Green Bursa" is anchored to the city, Ulu Cami, Tophane are the most dominant elements, and the city is mostly imaged with landmarks. To conclude, revealing the city images of students in a comparative way will contribute to understanding change in the urban identity of Bursa.

Keywords: City image, urban identity, university students, mind map, Bursa.

² Asst. Prof., Bursa Technical University, E-mail: sercan.eklemezler@btu.edu.tr

Giriş

Hafıza çalışmalarının öncülerinden Pierre Nora (2006)'ya göre kolektif geçmişin izlerini taşıyan mekânlar, mekânın kullanıcılarının zihninde, kişisel, toplumsal, tarihsel değerlerle birleşerek "mekân belleği"nin oluşmasını sağlar. Bir kente dair mekân belleğinin oluşabilmesi, kentte belli bir kalıcılığa ulaşmış ve ayırt edilebilen bazı mekânsal öğelerin varlığına bağlıdır. Diğer yandan endüstri toplumlarındaki hızlı mekânsal ve sosyal değişimler insanların yerini, yönünü bulabilmesi ve bir mekân belleğinin oluşabilmesi için gerekli öğelere olan ihtiyacı artırmıştır. Bu tarz yerlerin giderek azalması giderek kimliksizleşen kentleri beraberinde getirmiştir. Graeme Shaukland (1996, s. 32) Türkiye kentleri için de geçerli olan, bu özellikteki yerlerin yok oluşuyla ilgili dönüşüme Avrupa kentleri üzerinden eğilir. Bu kentlerin kendilerine özgü tarihi binalar, parklar ve başka açık mekânlara sahip olmalarına karşın yeniden yapılanma ve sürekli artan trafik karşısında tehdit altında olduklarını dile getirir.

Bellek mekânları konusunda doğal veya tarihsel bir mirasa sahip kentler diğer taraftan sürekli dönüşmektedirler. Kentsel mekân ve imajı üretilirken belli noktaların öne çıkarılması planlanmakta; ancak kentin algılanması pasif bir süreç olarak işlememektedir. Mekânsal öğeler, ancak toplumsal hafızada tuttukları yerin genişliği ölçüsünde bir kentin kimlik mekânlarına dönüşmektedirler (Mutlu ve Tanrıverdi-Kaya, 2020). Söz konusu kentsel çevrede yaşayan insanların yaşları, sosyo-ekonomik durumları, mekânla kurdukları ilişki, kentte kalış süreleri gibi birçok değişken mekâna dair algılarını ve dolayısıyla hafızalarını şekillendirmektedir. Her bireyin kenti algılayışı ve zihninde oluşan kent imgesi dolayısıyla kente dair hafızası bir diğerininkinden farklı olsa da belli ortaklıklar üzerinden toplumsal gruplara ait kent imgelerinden bahsetmek mümkündür (Pekküçükşen, Güleç-Solak ve Oktay, 2018). Örneğin, Kevin Lynch (1996, s. 157) çevrenin algılanmasında bireysel farklılıkların üzerinde durmak yerine kent sakinlerinin çoğunluğunun zihnindeki ortak imgeleri saptamayı amaçlamıştır. Bu çalışmanın Lynch'inkine nazaran daha mütevazı yanı tüm kent sakinlerinin değil kentteki toplumsal gruplardan birinin kent imgesine eğilmesidir. Kent kimliğinin bir bileşeni olan kent imgesinin oluşumunda, o kentli olanlar ile birlikte kente sonradan bir şekilde dâhil olanların da fikirleri önemli bir paya sahiptir (Pekküçükşen vd., 2018, s. 171). Bu çalışmanın araştırma topluluğu hem Bursalı olan hem de Bursa'ya sonradan yerleşen üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite öğrencileri tarafından kentin nasıl algılandığı, öğrenildiği ve hatırlandığı, Bursa

imgelerindeki ayrışmalardan ziyade ortaklıklarla birlikte ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ortaklaşan kent imgelerinin tespitinin kent kimliğini anlamada bir adım olacağı düşünülmüştür. Kimlik ögesi olma potansiyeli yüksek mekânların tespiti, korunması ve gündelik hayatın içinde yaşayan birer mekân olarak varlıklarını sürdürebilmeleri oldukça önem arz etmektedir. Gonca Kuzay-Demir (2015, s. 503)'in ifade ettiği gibi kent imgelerinin tespit edilmesi; kültürel, turistik ve ekonomik değer taşıyan bir çalışmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır; çünkü insanların kente dair imgeleri yatırım, alışveriş, yerleşim ve seyahat kararlarını etkilemektedir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde öncelikle yöntem bilgisi verilmiş ardından mekân belleği, kent imgesi ve kimliğine dair kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Türkiye alanyazınında kent algısı ve imgesine değinen çalışmalar ve özellikle üniversite öğrencilerine eğilenler hakkında kısa bir literatür bilgisi verilmiştir. Daha sonra öğrencilerin sahip oldukları Bursa imgesinin kentsel hafızadaki sürekliliğine bakabilmek ve karşılaştırma yapabilmek adına tarihsel süreçte Bursa ile yolu kesişenlerin kent imgelerinde önce çıkan mekânlara; Bursa'ya dair literatürde üzerinde durulan özelliklere bakılmıştır. Bulguların analizi aşamasında betimsel ve karşılaştırmalı analizler yapılmış, sıklık tabloları, kod-alt kod-bölümler ve kod birlikte oluşma modelleri çıkarılmış, kod matris tarayıcısı görselleri verilmiştir. Ayrıca veriler yer yer Bursa'ya dair başka çalışmaların verileriyle de kıyaslanmıştır. Sonuç bölümünde elde edilen verilerin bütünsel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada üniversite öğrencilerin kenti nasıl algılayıp deneyimledikleri ve hatırladıkları araştırılmıştır. Bu çalışma niteliksel yöntemlerin kullanıldığı fenomenolojik yönelimli bir araştırmadır. Fenomenolojik desene sahip araştırmalar bireylerin bilinçli yaşam deneyimlerine odaklanarak görünenin altındaki gerçekliğe ulaşmaya çalışırlar (Neuman, 2006 s. 81-82). Ayrıca fenomenolojik bir araştırma, "birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşamış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar" (Creswell, 2016, s. 77). Bu araştırmada da katılımcılardan, Bursa kentini hangi öğeleriyle, nasıl deneyimledikleri ve hatırladıklarını sözlü olarak ya da çizim yardımıyla betimlemeleri istenmiştir. Araştırma iki aşamalı olarak planlanmış, ilk aşama verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Formlar öğrencilere araştırmacı tarafından, 25.10.2021 ve 05.11.2021 tarihleri arasında, çoğunlukla ders öncesi veya sonrası zamanlarda dağıtılmış ve tamamı açık

uçlu olan soruların cevaplanması istenmiştir. Bunun mümkün olmadığı, örneğin dersler arasında yeterli boşluk olmadığı, zamanlarda formlardaki sorular araştırmacı tarafından kantin ve okul bahçesi gibi alanlardaki öğrencilere ya da öğrenci gruplarına iletilmiş ve cevaplar not alınmıştır. Görüşmeler, 5-8 dakika kadar sürmüştür. İkinci aşamadaysa yarı-yapılandırılmış görüşmelere katılmamış öğrencilerden zihin haritaları³ çizmeleri istenmiştir. Birinci bölümde 143, ikinci bölümdeyse 20 öğrenciye ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde kent/şehir sosyolojisi derslerini alan tüm öğrencilere ulaşılmaya çalışılmış, zihin haritaları çizimindeyse John W. Creswell'in (2016, s. 78) fenomenolojik araştırmalar için önerdiği 5-15 kişi aralığı göz önünde bulundurulmuştur. Zihin haritası çiziminin yeteneğe de bağlı olması nedeniyle bazı haritalarda yeterli tanımlayıcı öge var olmadığından 20 öğrenciye çizim yaptırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında sorulan sorular katılımcıların, kentle ilgili akıllarına öncelikle gelen özellikler ve mekânlar, bir başkasına kenti nasıl tarif edecekleri, kentle özdeşleşmiş isimler ve görülen yerlerle ilgilidir.

İkinci bölümde çizilmesi istenilen zihin haritaları Esra Mutlu ve Ayşegül Tanrıverdi-Kaya (2020)'ya göre "yaşadığımız çevreyi algılayarak öğrendiğimiz savına dayanan ve bellekte oluşturduğumuz öznel imaj haritasını" ele alan bir veri toplama yöntemidir (s. 896). Daha kısaca ifade etmek gerekirse kente dair zihinde canlanan mekânsallığın kâğıda dökülmesidir. Zihin haritaları (bilişsel/öznel taslak haritaları) doğrudan fiziki gerçekliği değil bireylerin algı ve hatırlama süreçlerini içerir. Willem A. Sulsters (2005) de zihin haritalarının gerçeğin değişebilir bir temsili olduğunu belirtmektedir. İki zihinsel haritadan hiçbirinin birbirine benzemediğini belirten araştırmacı, insanların yaşam tarzları, yaşları, ilgileri veya deneyimleri ile zihin haritalarının farklılaşacağını ifade eder. Zihin haritaları kullanıcıların kent algısını ve kent için önemli imgelerin ortaya konmasını sağlar. Lynch (1960/2010)'in kent algısına eğilen çalışmaların öncüsü niteliğindeki eseri söz konusu zihinsel haritaları konu edinmiştir. Lynch (1996, s. 157)'e göre, her birey kente dair kendi imgesini yaratır; ancak aynı kümeye dâhil olan bireyler arasında temel bir uyuma da vardır. Dolayısıyla toplumsal grupların kent imgesini çalışmak mümkündür.

³ Detaylı bilgi için bkz. Kitchin R. M. (1994). Cognitive maps: What are they and why study them? *Journal of Environmental Psychology* 14, 1-19.

Araştırma topluluğu olarak Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji ve Şehir ve Bölge Planlama bölümlerinin birinci ve ikinci sınıf öğrencileri seçilmiştir.⁴ Söz konusu üniversitenin tercihinde ulaşılabilirlik kıstası kadar, üniversitenin kent merkezinde yer alışı da önemlidir. Üniversitenin konumu nedeniyle öğrencilerinin kenti daha fazla deneyimleyecekleri bir ön kabul olarak araştırma topluluğu seçimine yön vermiştir. Bir diğer husus iki bölümden öğrencilerin tercih edilmiş olmasıyla ilgilidir. Bu seçimin nedeniyse bu iki bölümün planlanan ve yaşanan kente dair öğrenme süreçlerinden geçmeleri, kent/şehir sosyolojisi dersini almaları yoluyla şehre dair farkındalıklarının nispeten yüksek olacağı ön kabulüdür. Yalnızca Bursa Teknik Üniversitesi öğrencilerinden Şehir ve Bölge planlama ve Sosyoloji bölümleri öğrencilerini kapsıyor olması bir anlamda çalışmanın sınırlılığıdır. Bir diğer sınırlılık da zihin haritaları çizimlerinde kullanılan serbest çizimlerin, çizim yeteneğine de bağlı olması ile ilgilidir. Alpaslan Aliağaoğlu ve Güldane Mirioğlu (2020)'nin kentsel kimlik ile ilgili çalışmalarında bireylerin kentte kalış sürelerinin 10 yıldan fazla olmasına dikkat edilmiştir. Diğer yandan Shaukland (1996, s. 26) kanıksanmış manzaraların, mekânların, kente dair özellikle olumsuz yanların kentle yeni karşılaşanlar tarafından ayırt edilebileceğini belirtmiştir. Bu çalışmanın üniversite öğrencilerinden oluşan araştırma topluluğunda, kentle yeni karşılaşanlar kadar kent sakini olanlar ve kentle tanışıklıkları daha eskiye dayananlar da mevcuttur.

Görüşmelerdeki Bursa'yı tanımlayıcı ifadeler, hafıza kişilikler ve özellikle akla gelen mekânlar nitel veri işleme programlarından MAXQDA nitel veri analizi programı yardımıyla kodlara ve alt kodlara ayrılarak tematik, betimsel ve karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Sıklık tabloları, kod-alt kod-bölümler ve kod birlikte oluşma modelleri çıkarılmış, kod matris tarayıcısı görselleri verilmiştir. Zihin haritalarında bulunan öğelerin sıklıkları ve kapladıkları alan yine aynı program yardımıyla değerlendirilmiştir. Lynch (1960/2010) bir kenti kavramak ve akılda tutabilmek için o kentin okunaklı olması gerektiğini ve bunun da sınırları, bölgeleri ve yolları ile kolayca ayırt edilebilen bir kentle mümkün olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle mekâna dair yapılan analizlerde Lynch'in kavramları (odak, nirengi, bölge, sınır ve yol) işe koşulmuştur.

⁴ Üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin kent sakini olmayanlarının da kentle yeni tanıştıklarını varsaymak olası gözükmediğinden, karşılaştırma yaparken nerede konumlandırılacaklarını netleştirmesi güç olan bu grup da çalışma kapsamı dışarısında bırakılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Kent Kimliğinin Bileşenleri Olarak Kent İmgeleri

Mekân belleğinin oluşabilmesi için mekânların toplumsal gruplar tarafından algılanması, bir imgeye dönüştürülmesi ve daha sonra hafızalarında yer tutması gerekir. Somut izlerse “ancak bireysel, tarihsel ve kültürel değerlerle birlikte mekân belleğini oluştururlar” (Mutlu ve Tanrıverdi-Kaya, 2020, s. 893). Tek tip, yere özgü olmayan kentsel unsurlar akılda kalmaz ve bu süreç kimlik kaybıyla sonuçlanır (Mutlu ve Tanrıverdi-Kaya, 2020, s. 895). Kentsel imge, kent yaşantısının kişilerde bıraktığı izlerin zihinlerdeki kurgusudur ve toplumsal grupların kent imgelerindeki ortaklıklar birikerek bir kent kimliğini meydana getirir. Belli bir gerçeğin imgesi değişik gözlemciler tarafından değişik biçimlerde algılanabilir ve oluşturulabilir. Amos Rapoport (1977)’a göre, çevre ya da mekân algısının oluşumu, duyuşsal mesajlar ile algılayanın nitelikleri ve amacının etkileşime girdiği dinamik bir süreçtir; ancak bu süreç, bireysellikten çok toplumsal bir özellik taşır. Nazife Gürhan (2016), içinde yaşayanların algıladıkları, bazen üzerine düşündükleri, hatırladıkları zihinlerindeki kent imgesinin de tıpkı çevre ve kent algısı gibi toplumsal olduğunu ve kentin içinde barındırdığı kültürel kodlar çerçevesinde şekillendiğini belirtir.

Emine Köseoğlu ve Deniz Erinsel-Önder (2010)’e göre çevreden veya kent unsurlarından alınan bilgilerin, deneyimlerin etkisiyle zihinde resmedilmesi süreci çevrenin veya mekânın okunmasına denk gelmektedir. Mekânın okunması eylemi algılamayı içerir; ancak onu aşar. John Gold (2018, s. 501-503)’a göre Lynch (1960/2010), bireylerin çeşitli kentsel formları uygun zihinsel temsiller yoluyla örgütleyebilmesini imgelenebilirlik veya okunaklılık olarak nitelemiştir. Okunabilir kentsel mekânlar kullanıcılarının anlamlandırmalarıyla birlikte bir mekânsal imgeye dönüşür ve bu imgeler toplumsal bir mekân belleğini kurarlar. Lynch (1960/2010, s. 8)’e göre, kimlik, yapı ve anlam imgeyi oluşturan üç bileşendir. Kimlik, imgenin tanımlanmasını sağlayan ve onu diğer şeylerden farklılaştıran özellikken, yapı imgeyle kullanıcı arasındaki ilişki, anlam ise kullanıcının imgeyle duyuşsal olarak kurduğu bağa denk gelir. Kentsel imgenin oluşumu kent öğelerinin biçim özellikleri kadar kullanıcıların anlamlandırmalarına da bağlıdır; ancak Lynch (1960/2010) anlam üzerinde yeterince durmamıştır. Lynch (1996) çevresel imgenin meydana gelmesinde kimlik ve yapıyı okunabilirlik ya da imgelenebilme ile ilgili görerek anlamı dışarıda bırakmış ve bu ikisiyle ilgilenmiştir. Magdalena Zmudzinska-Nowak (2003) ise Lynch (1960/2010)’ten farklı olarak şekilsel

unsurlardan çok deneyim ve anlam üzerinde durarak araştırmacının bu yaklaşımını telafi etmiştir.

Shaukland (1996, s. 24)'a göre "her ülkede bir kenti bir başkasından ayırt eden şey çevresi, dizaynı ve tarihidir". Kent imgeleri kentlerin doğal, yapay, sosyo-kültürel ve ekonomik ayırt edici özellikleri sayesinde oluşur. Lynch (1960/2010, s. 47) bunlardan yapay çevre unsurlarına dair bir sınıflandırma yapmıştır: yollar, sınırlar (kenar), bölgeler (semt), odak alanları (merkez nokta) ve nirengi (referans noktası, *landmark*, işaret ögesi, kent simgesi). Bununla birlikte kentin nirengileri bazen doğal çevre unsurlarından biri de olabilmektedir. Lynch (1981; 1960/2010), bir kent imgesinin oluşabilmesi için sınırların, bölgelerin, yolların kolayca ayırt edilip, bütünlüklü bir doku oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan odak noktaları; ulaşım ağı merkezleri, ticaret, pazarlama, rekreasyon gibi kentte birçok etkinliğinin bir arada gerçekleştirildiği yerler olarak tanımlanmaktadır (Lynch, 1960/2010). Nirengiler, mekânda yol bulmaya yaradığı ve mekânı daha okunabilir kıldığı kadar, hatırlamaya da yarar. Aliğaoğlu ve Mirioğlu (2020) nirengilere herkes tarafından bilinen önemli işlevsel binalar (hastaneler, belediye binaları gibi), tarihi binalar, saat kuleleri, anıtlar, ağaçlar, kent mobilyaları ve bir dağ gibi unsurları örnek gösterir. Köseoğlu ve Erinsel-Önder (2011) ise nirengi noktalarının fiziksel olduğu kadar bilişsel ve anlama dayalı yönleri olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar kentlerin büyüyüp genişledikçe yeni işaret öğeleri kazandıklarından bahsederler. Nirengilerin oluşumu sosyal, tarihi, sembolik, ekonomik, estetik değere ve kolay ulaşılabilirliğe bağlıdır. Lynch (1960/2010)'e göre, bölgelere ilişkin algı kentlere aşına olundukça azalırken, işaret öğeleri daha önemli hale gelirler.

Kent bir yandan üretilir bir yandan algılanır ve kente dair algıların toplumsal bellekte bir araya gelmesiyle bir kent imgesi oluşur. Kente dair toplumsal grupların farklı algılarından oluşan imgelerin bileşiminden de kentin kimliği kurulur (Alver, 2017, s. 9; Kaypak, 2010, s. 376). Şölen Demirseren-Çöl (1999) kent kimliğini, kente özgün, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik ve tarihsel faktörlerle ve kentlilerle ilişki içinde şekillenen anlam yüklü bütünlük olarak tanımlar. Kent kimliği bir başka ifadeyle doğal ve yapay çevre özellikleri ile sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere dayalı ortak imgeler bütünüdür. Kent kimliği bazen salt bir imgenin idealleştirilmesiyle o imgeye demirlenir: Floransa'nın sanat, Paris'in kültür, Varşova'nın müzik kenti olması gibi (Kaypak, 2010, s. 375). Özellikle tarihi kentler söz konusu olduğunda kent imgesinin oluşumunda neyin seçilebileceği konusundaki çerçeveyi kentin kendi varoluşu belirler (Ulusoy, 2018, s. 352). Nuri Bilgin (2011, s. 42)'e göre, kentin

kimliğinde, geçmişte yaşanan gurur veya ıstırap kaynağı bir olay, toplumda iz bırakmış bir devlet adamı, sanatçı, aziz veya evliya da ağırlığını hissettirebilmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı izleyen bölümlerde kent imgesine özellikle öğrenciler üzerinden eğilen çalışmalara ve ardından tarihsel süreçte Bursa'nın nasıl ve hangi öğelerle imgelendiğine bakılacaktır.

Türkiye alanyazınında kent imgesi ve öğrenciler

Tarih boyunca Bursa imgesinde öne çıkan unsurlar hakkında bir fikir edinmeden önce, Türkiye alanyazınında kent algısı ve kent imgesine odaklanan ve özellikle üniversite öğrencilerini ele alan çalışmalar hakkında kısa bir literatür bilgisi verilmesi gerekli görülmüştür. Esra Mutlu ve Ayşegül Tanrıverdi-Kaya (2020) çalışmalarında sözlü mülakat tekniği ile birlikte zihin haritalarını kullanarak, Düzce'de toplumsal hafızada baskın bir karakter taşıyan mekânların hatırlanmasında depremden önce ve sonraki farklılığı ortaya koymaya çalışmışlardır. Mustafa Demirel (2014) Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin kentin avantajlarına, soyut imaj unsurlarına ve Burdur halkına yönelik algılarını çalışmıştır. Bu çalışma sonucunda Burdur kentinin öğrenciler tarafından yüksek oranda sakin ve güvenli olarak tanımlandığı; ancak modern veya gelişmiş olmadığının düşünüldüğü görülmüştür. Arife Karadağ ve Hatice Turut (2013) kentsel çevre algısına davranışsal coğrafya disiplini üzerinden yaklaşmış, üniversite öğrencilerinin İzmir hakkındaki algılarını anket ve zihin haritaları çizimi teknikleri aracılığıyla ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmaya katılan sosyoloji bölümü öğrencilerinin eğitimlerinde kent, gecekondü, toplum ve çevre ilişkisinin önemli bir yer tutmasına rağmen "en basit" kentsel sembollere dahi atıf yapmayı önemli bir bulgu olarak yer almıştır. Alpaslan Aliağaoğlu (2007)'nin çalışması yine üniversite öğrencilerinin kent algısına davranışsal coğrafya disiplini ile yaklaşan çalışmalara bir diğer örnektir. Evren İlgar (2008) mimarlar ve Eskişehir Osmangazi ve Anadolu üniversiteleri mimarlık bölümleri öğrencileri ile yapılan anket çalışması üzerinden, tarihi süreçte Eskişehir'in kent kimliğini belirleyen faktörleri Porsuk Çayı, demiryolu, yerel yönetimler, sanayi ve öğrenci kenti oluşu olarak belirlemiştir. Elif Sağlık ve Abdullah Kelkit (2019) Çanakkale kent kimliğini Lynch'in (1960/2010) kentsel imge bileşenleri üzerinden ele almışlardır. Bu araştırmanın bulgularına göre Çanakkale kenti, tarih, turizm ve boğaz kavramlarıyla ön plana çıkan bir yerleşmedir. Kuzay-Demir (2015) Manisa kent imgelerini oluşum, yayılma ve yararlanma süreçleri açısından ele almış; yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası değerlerde olanlar şeklinde bir sınıflandır-

maya tabi tutmuştur. Pekküçükşen vd. (2018) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinin güvenlik, barınma, sosyal imkânlar ve ulaşım özelinde yaşanabilirlik ölçütleri açısından kent algılarını ele almışlardır. Hatice Gündoğdu, Azem Kuru ve Mete Özkök (2016) şehir ve bölge planlama bölümü birinci sınıf öğrencilerinin kent algısının diğer öğrenciler ve kentte yaşayan diğer bireylerle karşılaştırılmasını konu edinmişlerdir. Çalışmada tüm katılımcılar için sonuçların çok büyük farklılıklar göstermediği görülmüştür. Ayşen Çelen-Öztürk (2016) kenti kısa süreliğine deneyimleyen üniversite öğrencileri ile 60 yaş üzeri bireylerin kentle etkileşimde bulunduğu alanları bilişsel haritaları kullanarak karşılaştırmış ve kent belleğindeki değişimlerin izlerini sürmeyi denemiştir. Bu okumalarda kamuya ait simgesel yapılarda değişiklik olmadığını; kültür, eğlence ve ticaret alanlarının değişip dönüştüğünü, geçmişte kullanılan yeşil alanlar güncelliğini yitirirken yeni tematik yeşil alanların ve kente hâkim yeni bir heykel simgeselliğinin oluştuğunu tespit etmişlerdir.

Tarihsel Süreçte Bursa İmgesi ve Kentin Nirengilerine Bakış

Bu bölümde genel bir Bursa anlatsından ziyade tarihsel süreklilik taşıyan mekânsal öğelerin izini sürebilmek, kent imajının değişen ya da aynı kalan yanlarını kavrayabilmek amaçlanmıştır. Bu amaçla kente dair tarihsel metinlerde ya da kentle karşılaşan turistlerin gezi notlarında andıkları kentsel öğelere odaklanılarak bir nevi tarihsel bir Bursa imgesi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kuzeyden Yalova ve İzmit, doğudan Bilecik, güneyden Kütahya ve Balıkesir illeriyle çevrili olan Bursa güney Marmara bölgesinin bir tarih kentidir. Vasileios I. Kandes (1883/2008, s. 14) Bithynia'nın Olympos'unun (Uludağ) eteklerinde inşa edilmiş olan "Prusa ad Olympum" ile M.Ö. 200'lerde şehrin tarihini başlatır. M. Ö. 73 yılı ise şehrin Roma egemenliğine tabi oluşunun başlangıcıdır. 4. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar hakkında pek fazla bilgi olmayan şehir, Orhan Bey'in fethine kadar Doğu Roma idaresinde kalmıştır (Kandes, 1883/2008, s. 25-65). Orhan Bey'den sonra dört Osmanlı padişahı daha Bursa'da tahta çıkmıştır. Şehir, 14. yüzyıldan itibaren doğudan gelen diğer mallarla birlikte ipek ticaretinde önemli bir köprü olmanın yanı sıra 19. yüzyıl Osmanlısında ipekli kumaş üretimi dâhil erken sanayileşme adımlarının görüldüğü ve ipek ticaretiyle doğrudan Avrupa'ya bağlanan bir merkez haline gelmiştir (Dörtok-Abacı, 2007, s. 165-167).

Alver (2017, s. 8)'e göre "kent kimliğinin kaynakları, kent kimliğinin oluşumu ve hayat üzerindeki etkileri, kentleri birbirinden ayıran ana özellikler konusunda Evliya Çelebi engin bir kaynaktır ve mutlaka değerlendirilmesi

gerekir". Hasan Basri Öcalan (2008), 17. yüzyılda, 50 yıllık bir zaman dilimi boyunca, Kafkaslardan Balkanlara, Habeşistan'dan Kırım'a kadar hemen hemen tüm imparatorluk coğrafyasını gezmiş olan Evliya Çelebi'nin Bursa ile ilgili kaleme aldıklarını bir kitapta derlemiştir. Seyyahın İstanbul'dan sonra 1640 yılında gittiği ilk şehir Bursa'dır. Derleme, Evliya Çelebi'nin Bursa'ya beş defa gelişini ve diğer seyahatlerinde Bursa'ya yapılan atıfları kapsamaktadır. Evliya Çelebi (akt. Öcalan, 2008) Bursa'nın yalnızca Bağdat'la kıyaslanabilecek bir şehir olduğundan bahseder: "Gördüğüm şehirlerden hiç birisine benzemez. Üzerinde nur dolaşan ruhaniyetli bir şehirdir. Zira burada olan büyük evliyalar, tefsirciler, hadisçiler başka yerde yoktur. Bir tek cennet şehir Bağdat'ta olabilir" (s. 38).⁵ Uludağ'dansa su kaynaklarıyla ilişkili olarak bahsetmiştir: "Bursa'nın güney tarafındaki Ruhban Dağı sanki âb-ı hayat kaynağıdır. Çünkü dağdan 1060 kaynaktan âb-ı hayat suyu gibi sular çıkar"; zaten seyyaha (akt. Öcalan, 2008) göre "...Bursa sudan ibarettir" (s. 38-51). Bursalıların Antik Yunan döneminden bu yana kaplıca sularından tedavi amaçlı faydalandıkları bilinmektedir (Kandes, 1883/2008, s. 46). Victor Marie de Launay ve Charles Bonkowski (1881/2015) kitaplarının üçüncü bölümünü şehirdeki içme, kaplıca ve maden sularının tanıtımı ve kimyasal analizlerine ayırmışlardır.

Evliya Çelebi (akt. Öcalan, 2008), 1659 tarihli Bursa'ya dördüncü gelişinde Uludağ'ın zirvesini dünyanın zirvesi "Kulle-i Cihannüma" olarak tanımlar ve zirvenin biraz altındaki karın asla eremediğini iddia eder. Kaleme aldıkları arasında Ulucami de vardır: "Sözün özü, Bursa içinde böyle ruhaniyetli bir cami yoktur. Bu cami Bursa'nın Ayasofya'sı olduğu, şehrin güzide bir yerinde bulunduğu için oldukça çok cemaati vardır. Yeryüzünde benzeri yoktur, insanoğlu böyle bir camiyi yapmaktan ve tarif etmekten aciz kalmaktadır" (akt. Öcalan, 2008, s. 41). Seyyah, Irgandı Köprüsü'nün "Anadolu, Arap ve Acem diyarlarında meşhur olmuş, şöhreti göklere ulaşmış bir köprü" olduğunu dile getirmenin yanında üzerinde bir çarşı bulunduğunu da belirtmektedir (akt. Öcalan, 2008, s. 58).

Hüseyin Mevsim, (2009) *Bulgar Gözüyle Bursa* isimli eserinde, Nikola Naçov, Vasil Kınçov ve Petır Daskalov gibi Bulgarların, 1870-1910 yılları arasına tarihlenen Bursa seyahatleriyle ilgili gezi notlarını ve anılarını derlemiştir. Bu kitap, bir nevi şehirle kısa süreli karşılaşmalar yaşayan kişilerin Bursa kenti imgelerini yansıtmaktadır. Kitapta kent kimliğini oluşturan Bursa ve yakın

⁵ Kaplanoğlu (2006, Ağustos)'nun aktardığına göre Bursa, "Osmanlıların gözünde bir tapınak, adeta bir Hac yeridir".

çevresindeki toplumsal yaşam, ulaşım koşulları, ticaret, etnik katmanlar arasındaki ilişkiler, bölgenin coğrafyası, camiler ve sultan türbeleri gibi dini ve sivil anıtlar, yaygın söylenceler gibi konular yer almaktadır. Naçov (akt. Mevsim, 2009) 1899 tarihli gezisinde Bursa'nın dağ eteğindeki konumundan, hoş havası ve güzel sularından, Karamustafa Hamamı'ndan bahseder ve Bursa havlularının çok meşhur olduğuna değinir. Kınçov'un (akt. Mevsim, 2009) 1899 tarihli Bursa gezisinin ardından kaleme aldığı yazısında "Asya Olymposu" tanımlamasıyla Uludağ'ın yanında Osman Gazi ve Orhan Gazi'ye ait türbeler ile Yeşil Cami yerini alır.

Ekrem Reşit Rey (1948, s. 10) Bursa'nın Olympos dağlarının etekleri üzerinde yükseldiğini ve önce Olympos ismini taşıyan bu tepenin sonradan Keşiş Dağı, daha sonra da Uludağ şeklinde adlandırıldığını belirtir. Rey (1948, s. 36), Yıldırım ve II. Murat Camilerinin kendisinde bıraktığı tesirin daha derin olduğunu dile getirirse de ona göre Yeşil Cami ve türbe Bursa'nın birer alametidir.

Kazım Baykal (1982) Tophane semtinde bulunan Osman Gazi ve Orhan Gazi'ye ait türbelerden bahseder. Ulu Cami'yi şehrin ortasında, 20 kubbesi, büyük iki minaresi ve beyaz rengi ile heybetli duran cami olarak tarif eder.⁶ II. Bayezid tarafından İstanbul'daki camiine gelir getirmesi amacıyla yaptırılan Koza Han'ı ise "bugün de şehrimizin en önde gelen ticaret merkezidir" diye anar (Baykal, 1982, s. 100-104). Yazar, Yeşil Türbe'yi "ovadan yeşil çinileriyle gözü çeken muhteşem anıt kabir" diye tanımlar, mimari ve sanatsal özellikleri hakkında detay verir: "Heyeti umumiyesile Türk-Osmanlı teknik ve zevkine göre yapılmış bir eser olmakla beraber türlü yerlerinde Orta Asya ve Selçuk tekniği de gözden kaçmamaktadır" (Baykal, 1982, s. 139-140).

Raif Kaplanoğlu (2006, Ağustos) Bursa'ya gelen turistlerin önemli bir bölümünün şifa bulmak için kaplıcalara geldiklerini, hemen hepsinin çarşıdan ipekli veya havlu alarak Bursa kebabı yediklerini aktarır. Gelen turistlerin en çok Ulucami ile Tophane'deki Orhan ve Osman Türbeleri ile daha sonra Yeşil ve Muradiye'yi ziyaret ettiklerini ve Irgandı Köprüsü'nün ilgilerini çektiğini belirtir.

Bulgular

Araştırma topluluğuna dair demografik bilgiler

Araştırmanın yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle yürütülen ilk aşamasına katılanların birinci ve ikinci sınıf üniversite öğrencilerinden oluşması

⁶ Ulu Cami'nin inşası I. Murat, Yıldırım Bayezid ve I. Mehmet dönemlerinde sürmüştür (Kandes, 1883/2008, s. 117).

sebebiyle büyük çoğunluğu 18 ile 21 yaş aralığında kümelenmiştir. Öğrencilerin 19'u 18 yaşında, 30'u 19 yaşında, 60'ı 20, 24'ü ise 21 yaşındadır. Çalışmaya katılan 7 öğrenci 22 yaşındayken; 26, 27 ve 28 yaşlarında birer öğrenci vardır. Söz konusu öğrencilerden 115'i kadın 28'i erkektir. Cinsiyet dağılımındaki dengesizlik bilhassa sosyoloji bölüm mevcutlarından kaynaklanmaktadır. Sosyoloji bölümü birinci sınıf öğrencilerinden araştırmaya katılanların sayısı 43, ikinci sınıf öğrencilerinden katılanların sayısıysa 24'tür. Şehir ve Bölge Planlama bölümü birinci sınıf öğrencilerinden araştırmaya katılanların sayısı 41'ken, ikinci sınıf öğrencilerinin sayısı 35'tir. Öğrencilerden 43'ü Bursa doğumluyken, 98'i Bursa dışı doğumludur. İki öğrenci ise doğum yeri bilgisi vermemiştir. Öğrencilerin Bursa'da bulunma süreleri dağılımı, Bursa'ya aşına olma konusunda fikir vermesi açısından bu çalışma için önemli bir diğer veridir (bkz. Tablo 1).

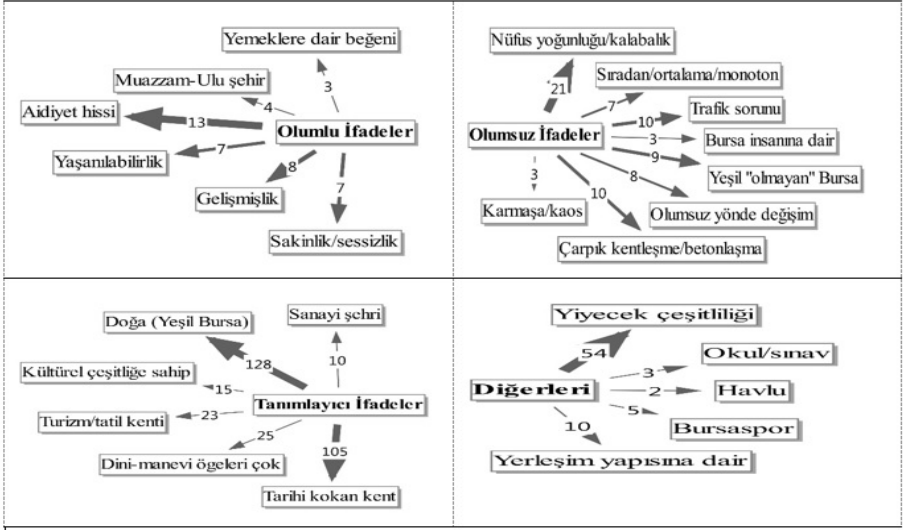
Tablo 1. Çalışmaya katılan öğrencilerin Bursa'da bulunma süreleri dağılımı (Eklemezler, 2022; yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bursa'da bulunma süresi	Kişi sayısı
Doğumundan beri	40 kişi
3 ila 19 yıl	19 kişi
1 ila 2 yıl	41 kişi
1 yıldan az	40 kişi
Yanıt vermeyenler	3 kişi

Bursa doğumlu 43 kişiden Tablo 1'e göre 40'ı, doğduğundan bu yana burada yaşamaktadır. Bursa kentine dair deneyimi iki yıl ve altında olan, başka bir deyişle öğrencilik süreleriyle sınırlı olan 81 öğrenci varken, 19 kişi 3 ila 19 yıldır Bursa'dadır. Daha detaylı bilgi verilecek olursa farklı iller doğumlu olup üniversite öğreniminden önceki yıllarda Bursa'ya yerleşmiş öğrenciler olduğu gibi; az da olsa Bursa doğumlu olup başka illerde yaşamayı deneyimlemiş olanlar da mevcuttur.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizleri: Bursa'yı sözle ifade etmek

Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında öğrencilere sorulan sorulardan ilk ikisi "Bursa denildiğinde aklınıza gelen ilk düşünce nedir?" ve "Bursa'yı hangi özelliğiyle anlatırsınız?" sorularıdır. Bu iki sorunun yanıtları birbirini desteklemiş ve birlikte analiz edilmişlerdir (bkz. Şekil 1).



Şekil 1. Bursa denildiğinde akla ilk gelen ifadelerle ilgili kod-alt kod-bölümler modelleri (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 1, Bursa denildiğinde akla ilk gelen düşünceler ve Bursa'yı anlatmada kullanılacak özellikleri kodlanan ifadeler temelli olarak göstermektedir. Bir örnek üzerinden dile getirmek gerekirse, tüm görüşmeler içerisinde Bursa'yı tanımlayan bir ifade olarak toplam 128 kez doğasından bahsedilmiş ya da doğrudan "Yeşil Bursa" tanımı kullanılmıştır.⁷ Tüm bir kenti kapsayacak şekilde kullanılan tanımlayıcı ifadelerde baskın olarak şehrin doğası ve tarihinden bahsedenler öne çıkmıştır. "Yeşil alanıyla huzur verici, tarihi dokusuyla eskileri hatırlatan bir şehir" (G.Ç.-Sosyoloji 1-K) ve "yeşilliğiyle ün salan, tarih kokan bir şehir" (P.P.-Sosyoloji 1-K) gibi ifadeler oldukça sık kullanılmıştır. Bunları Bursa'nın dini-manevi öğeleri çok olan bir şehir oluşu ile turizm kenti oluşu takip etmiştir. Örneğin bir katılımcı Bursa'nın "bir kimsenin yüz yıllar öncesini tarihiyle, türbeleriyle yaşaması için kesinlikle gezip görmesi gereken bir şehir" olduğunu (Y.K.-ŞBP 1-K); diğer bir katılımcı ise "turizm açısından hem yaz tatili hem kış tatili hem de kültürel bir tatil yapmaya müsait olması"nu dile getirmiştir (D.E.-Sosyoloji 1-K). Daha az kullanılan ifadeler ise Bursa'nın farklı kültürlerden insanları barındıran bir kent ve bir sanayi kenti olmasıyla ilgilidir. Bunların dışında tüm bir kenti tanımlamayan; ancak kente dair öğrencilerin aklına gelen ifadelerin başında çeşitli yiyecekler gelmiştir. 54 kez

⁷ Aynı kişiyle yapılan görüşmeler esnasında ilgili ifadelerin birden çok geçmesi durumunda, toplam kaç kez geçtiği dikkate alınmıştır.

bir yiyecekten bahsedilmiş ve bunların başında kestane, kestane şekeri gelmiş, onu İskender kebab takip etmiştir. Diğer yiyecekler arasında şeftali, cantık⁸, zeytin, salça ve simit sayılmıştır. Tüm bir kentin olmasa da bazı bölgelerin yerleşim yapısına referans veren ifadeler de kullanılmıştır: “*dar sokaklar, Uludağ ile birlikte yükselen sık ve bitişik evler*” (K.D.-Sosyoloji 1-K). Bursapor’dan ve kentin marka değeri taşıyan ürünlerinden biri olduğu var sayılan havludan ise çok az söz edilmiştir.

Buraya kadar sayılanların dışında, bariz olarak olumsuz anlamlar taşıyan ifadeler de sıralanmıştır. Bunların içinde nüfus yoğunluğu ve kalabalıklı ile ilgili olanlar başı çekmektedir. Bu konuyla da ilişkili olan “*çarçık kentleşme ve betonlaşma*” ile “*trafik sorunu*” temaları hemen peşi sıra gelmiştir. “*Yeşil olmayan Bursa*” teması altında toplanan ifadeler de kente dair diğer bir olumsuz yönü yansıtmaktadır. Bu tema altındaki ifadelerden biri Bursa’yı şöyle tanımlar: “*Yeşil bir şehir olarak tanınmasına rağmen yapılarla dolu gri bir şehir*” (C.S.-Sosyoloji 2-K). “*Ovaya yayılan kısmın betonlaşması*” (B.I.-ŞBP 1-E), “*binaların ve betonların altında ezilmiş havasını kaybetmiş bir kent*” (K.K.-ŞBP 1-E), “*kalabalık bir şehir*” (K.Y.-ŞBP 1-E) ifadelerinden anlaşılacağı üzere, öğrencilerin cinsiyet dağılımıyla olumsuz ifadeler oranlandığında erkeklerin olumsuz görüş bildirmeye daha yatkın olduğu görülür. Belki de bu ifadelerden en çarpıcısı yine bir erkek öğrenciye ait olan “*Bursa’yı bozulmuşluğuyla anlatırım eski yerleşimiyle bir inci gibi parıldayan Bursa’nın şimdiki hali bir katliamdır*” olabilir (M.A.-ŞBP 1-E).

Kente dair dillendirilen olumlu ifadelerin başındaysa arkadaşlıklara ve aileye dair aidiyet barındıran, huzur ve sevgi gibi duyguları içeren söylemler başı çekmiştir. Bunları kentin gelişmişliği ve yaşanabilirliğe dair ifadeler izlemiştir: “*Türkiye sınırları içerisinde gördüğüm veya bilgi sahibi olduğum şehirlerin içinde en yaşanabilir olanı*” (E.K.-Sosyoloji 1-K). Nüfus yoğunluğu, kalabalık, karmaşa gibi ifadelerin toplamına göre az sayıda (7 kez) olsa da kentin sessizliği ve sakinliğine dair ifadelerde de bulunulmuştur. Bu da bir kente dair imgenin deneyimlerle birbirinden farklı olarak oluşturulduğuna güzel bir örnektir. Kent zaman zaman bir tarafı deniz bir tarafı dağ olan şehir şeklinde tanıtılsa da denizin kent merkezinden uzaklığı görüşmelere yansımış, denizden pek bahsedilmemiştir. Bir öğrenci bu durumu şöyle dile getirmiştir: “*Şehirde deniz olmasına rağmen şehrin insanların belki ayda bir defa denizi gördüğü şehir*” (A.K.-Sosyoloji 2-K). Ancak söz konusu ifadede kentin bir yanındaki

⁸ Cantık, Bursa’ya özgü daire şeklinde, ortasında kıymalı bir harç bulunan bir çeşit mayalı hamur işidir.

dağ yani Uludağ öğrencilerin kentsel imgesinde Ulu Cami ile birlikte en baskın iki öğeden biridir. Onları Tophane izlemektedir. Her ne kadar kentin dini-manevi öğelerinin çokluğundan bahsedilse de Ulu Cami dışında çok az caminin adı oldukça az anılmıştır. Bunlar Yeşil Cami, I. Murat Hüdavendigâr Camii ve Emir Sultan Camii'dir.

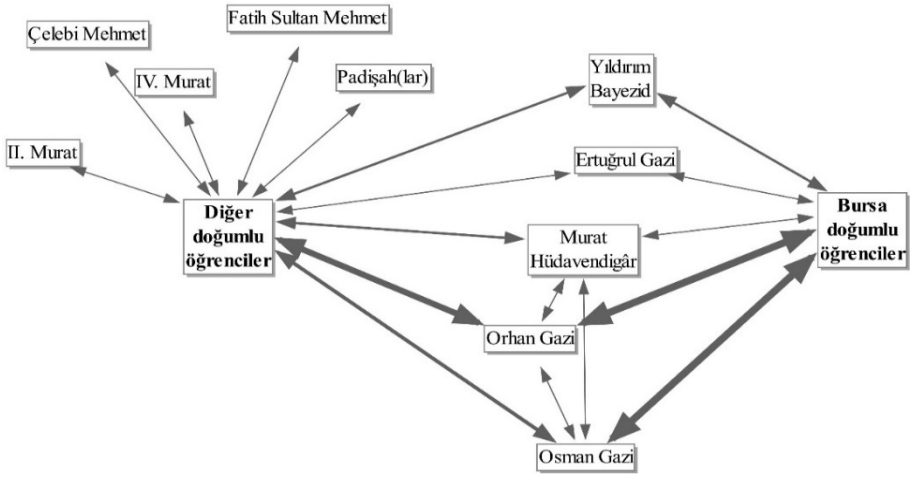
Daha genel anlamda, Bursa'ya dair; 130 öğrenci toplam 306 tanımlayıcı ifade kullanmıştır. 37 öğrenci toplam 42 olumlu ifade; 50 öğrenci toplamda 71 olumsuz ifade dile getirirken 46 öğrencinin 74 ifadesi diğer teması altında sınıflandırılmıştır.

Öğrencilere Bursa ile özdeşleşmiş ilk beş isim sorulmuş ve 118 öğrenci Bursa'yla özdeşleşmiş bir veya daha fazla isim verirken 25 kişi yanıt vermemiştir. Yanıtların değerlendirilmesinde söyleniş sıralamasına dikkat edilmiş ve verilen yanıtlar gruplandırılmıştır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Bursa denilince akla gelen ilk 5 isme dair alt kodların sıklıkları (Eklemezler, 2022; bu tablo MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Alt kodlar	Belge temelli (kişiler)	Kodlu bölüm temelli (frekanslar)
Osmanlı hükümdarları	80	168
Sanatçılar	46	77
Diğer tarihi kişilikler	33	37
Dini şahsiyetler	28	36
Yerel hafızadan isimler	17	22
Yerel yöneticiler	14	14
Yüz yüze ilişkiler	11	12
Futbol camiası	7	8
İş insanları	5	5
Edebiyatçılar	4	4

Tablo 2'de görüleceği üzere bu soruya en sık verilen yanıt bir Osmanlı hükümdarının adı olmuştur. 80 öğrenci bir veya daha fazla kez bir Osmanlı hükümdarını anmış, toplamda 168 kez bir Osmanlı hükümdarının ismi verilmiştir. Osman Gazi (66 kez) ve Orhan Gazi (63 kez) Bursa denildiğinde en çok akla gelen padişahlar olmuştur. Onları Yıldırım Bayezid (19) ve Murat Hüdavendigâr (7) izlemiştir. Sıradaki şekilde anılan Osmanlı sultanlarının, katılımcıların doğum yeri değişkenine göre kod birlikte oluşma modeli gösterilmiştir (bkz. Şekil 2).



Şekil 2. Doğum yeri değişkenine göre Bursa'yla özdeşleştirilen Osmanlı hükümdarlarına dair kod birlikte oluşma modeli (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Osman Gazi ve Orhan Gazi, Yıldırım Bayezid, Murat Hüdavendigâr ve Ertuğrul Gazi'nin isimleri hem Bursa doğumlu hem de diğer iller doğumlu öğrenciler tarafından dile getirilmiştir. Orhangazi, Yıldırım Bayezid ve Murat Hüdavendigâr Bursa'da hükümdarlık etmiş Osmanlı padişahlarındanken Osman Gazi ve Ertuğrul Gazi şehrin Osmanlılarca fethinden önce hükümdarlık etmişlerdir; ancak Osman Gazi diğer üç padişah gibi Bursa'da metfundur. Diğer iller doğumlu öğrenciler daha çok padişah isimi belirtmiştir. Bu padişahlardan II. Murat da Bursa'da tahta çıkmıştır; ancak onun döneminde Edirne tam anlamıyla yeni payitaht haline gelmiştir. II. Murat da babası Çelebi Mehmet gibi Bursa'da metfundur. Fatih Sultan Mehmet ve IV. Murat'ınsa hangi çağrışımlarla dile getirildiği bilinmemektedir.

Bursa denilince akla gelen isimlerden Osmanlı hükümdarlarını izleyen grup sanatçılardır ve bu grupta Zeki Müren'in adı diğerlerine göre açıkça çok daha fazla (42 kez) zikredilmiştir. Sanatçıyı, Bursalı komedyenler Eser Yeneler (9) ve Beyazıt Öztürk (5) ile bir diğer Bursalı Türk sanat müziği sanatçısı Müzeyyen Senar (4) izlemiştir. Buraya kadar sayılanlar dışında Bursa ile özdeşleştirilen isimlerden daha çok dile getirilenler Karagöz ve Hacivat (16) ile Ahmet Vefik Paşa (7), dini şahsiyetlerden Emir Sultan (19) ve Somuncu Baba'dır (14). Bunları yerel hafızadan Kebapçı İskender Efendi (14) ve Arap Şükrü (4) izlemiştir. İsmi anılan yalnızca iki yazar vardır: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nazım Hikmet Ran.

Öğrencilere Bursa'nın hangi tarihi mekânlarına gidip gördükleri sorulduğunda verdikleri yanıtlar ve sıklıkları Tablo 3'te gösterilmiştir. Tabloya 10'dan fazla kez anılan mekânlar, mekân grupları işlenmiştir.

Tablo 3. Bursa'da görülen tarihi mekânlara dair alt kodların sıklıkları (Eklemezler, 2022; bu tablo MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Alt kodlar	Belge temelli (kişiler)	Kodlu bölüm temelli (frekanslar)
Camiler, türbeler, yatırlar	122	246
Tophane	94	103
Tarihi köyler	65	81
Hanlar	51	57
Kapalı Çarşı	25	26
Sahil bölgeleri	14	19
İnkaya/ Ulu Çınar	19	19
Irgandı Köprüsü	16	16

Öğrencilerin gezip gördüklerini ifade ettikleri yerlerin başında camiler, türbeler ve yatırlar gelmekte olup 122 öğrenci toplamda 246 kez bu mekânları ziyaret ettiğinden genel olarak bahsetmiş ya da bir cami, türbe veya yatırım adını vermiştir. Ulu Cami 110 kez anılmış, onu 44 kezle Yeşil Cami ve türbe, 22 kezle Emir Sultan Camii ve türbesi izlemiştir. Yıldırım ve Muradiye Camii ve külliyesi ile Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin türbeleri, I. Murat Hüdavendigâr Camii, Somuncu Baba Türbesi birer kereden fazla anılan diğer cami ve türbelerdir. Tophane, saat kulesi ve surlarla birlikte görüldüğü söylenen yerler arasındadır. Tarihi köyler içerisinde salt Cumalıkızık'ın gezilip görüldüğünden 60 kez bahsedilmiş, diğer ismi geçen köylerse Gölyazı, Misi ve Saıtabat olmuştur. Hanlar ifadesinin yanında ismen sayılanlar ise başta Koza Han olmakla birlikte Pirinç Han ve İpek Han'dır. Sahil bölgeleriyle kast edilen başta Mudanya ve Trilye ile buralarda bulunan tarihi mekânlar olmuştur (örn. Mütareke Evi). Bunları İnkaya Çınarı ile Setbaşı Deresi üzerindeki Irgandı Köprüsü izlemiştir.

Bir başka soruda katılımcılara Bursa denildiğinde akıllarına gelen ilk üç mekândan bahsetmeleri istenmiş ve cevaplar kentin imgelemesi sürecinde Lynch (1960/2010)'in mekânsal unsurları (nirengiler, odak noktaları, bölgeler, yollar ve sınırlar) altında toplanmaya çalışılmıştır. Her iki bölüm öğrencilerinin hem birinci hem ikinci sınıflarından araştırmaya katılanlar arasında bu soruya bir veya daha fazla işaret ögesiyle yanıt verme eğilimi baskın çıkmıştır. İşaret öğelerini odak noktaları izlemiş ve katılımcı öğrenci grupları arasında benzer bir dağılım sergilemiştir. Bölgeler teması altında toplanan yanıt-

lar daha ziyade, yollar teması altındakiler ise tamamen birinci sınıf öğrencileri tarafından verilmiştir. Bununla birlikte hiçbir sınır tanımlanamamıştır (bkz. Şekil 3).

Kod Sistemi	Sosyoloji 1	Sosyoloji 2	Şehir ve Bölge Planlama 1	Şehir ve Bölge Planlama 2
İşaret öğeleri	■	■	■	■
Odak noktaları	■	■	■	■
Bölgeler	■	■	■	■
Yollar	■	■	■	■
Sınırlar				

Şekil 3. Kentin imgenemesi sürecindeki mekânsal öğelere dair kod matris tarayıcısı (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

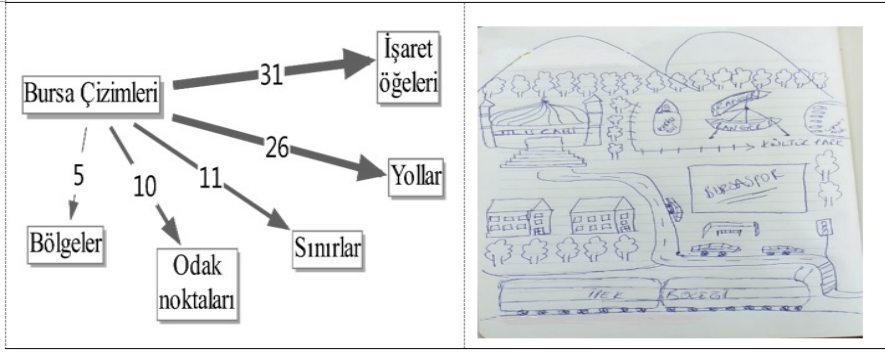
Tablo 4, verilen tüm yanıtlar üzerinden öğrencilerin zihnindeki mekânsal unsurların dağılımını göstermektedir. Osmanlı dönemine ait işaret öğeleri ve bunların içerisinde Ulu Cami ile Koza Han öğrencilerin zihinlerinde baskın bir yere sahiptir. Ulu Cami'den de fazla hatırlanansa kentin doğal güzelliklerinin başında gelen Uludağ'dır. Osmanlı'nın kuruluşunda en önemli simgelerden biri olan çınar ağaçlarının Bursa'nın kent kimliği ve belleğinde hatırı sayılır bir yerinin bulunduğunu ifade eden Pınar Aslan, Duygu Özkır ve Yasemin Ofluoğlu (2016)'nın bu çalışmada bulacakları destekleyici unsur İnka Çınarı olacaktır. Odak noktalarından Tophane, bölgelerdense Mudanya ve Cumalıkızık köyü öne çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Arap Şükrü Sokağı gibi yollarsa sadece birinci sınıf öğrencileri tarafından hatırlanmış, ikinci sınıflar yollardan bahsetmemiştir.

Tablo 4. Üniversite öğrencilerinin Bursa imgesini oluşturan mekânsal öğeler (Eklemezler, 2022; yazar tarafından oluşturulmuştur.)

İşaret öğeleri				
Osmanlı dönemi	Ulu Cami	Doğal güzellik	Uludağ	Zafer Plaza
	Koza Han		Gölyazı	
	Yeşil Cami ve Türbe		İnkaya/ Ulu Çınar	Timsah Arena
	Saat kulesi		Dağ Yenice	Uludağ Üniversitesi
	Hanlar			Tokiler
	Emir Sultan Cami ve Türbesi		Okul	
	Irgandı Köprüsü	Bireysel	Kulüpler	İskender Lokantası
	I. Murat Türbesi		KYK Yurdu	AVP Tiyatrosu
	Fidan Han			Kent Müzesi
	Balibey Han		Atmosfer Lokantası	
Somuncu Baba Türbesi			Setbaşı Kütüphanesi	
Cumhuriyet dönemi				
Odak noktaları	Bölgeler	Yollar		
Tophane	Cumalıkızık	Arap Şükrü Sokağı		
	Mudanya			
Heykel	Görükle	FSM Caddesi		
Kapalı Çarşı	Hanlar Bölgesi			
Kent Meydanı	Nilüfer	Cumhuriyet Caddesi		
Kavşaklar	Yıldırım			
Rekreasyon	Kültürpark	Altıparmak		
		Osmangazi		
	Merinos Parkı	Gemlik		
		İnegöl		
	Botanik Park	Millet Mahallesi		

Zihin haritalarının analizleri: Bursa'yı çizgilerle ifade etmek

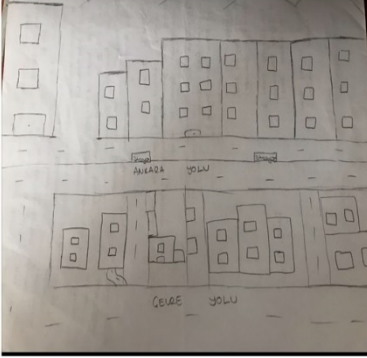
Çalışmanın bundan sonraki kısmında görüşmelerde yer almamış üçü erkek on yedisi kadın 20 öğrenciden zihinlerindeki Bursa'yı boş bir kâğıdın üzerine resmetmeleri istenmiş, zihin haritaları çizdirilmiştir. Çizilen zihin haritalarında mekânsal öğelerinin bulunma sıklığı Şekil 4'te görülmektedir (bkz. Şekil 4).



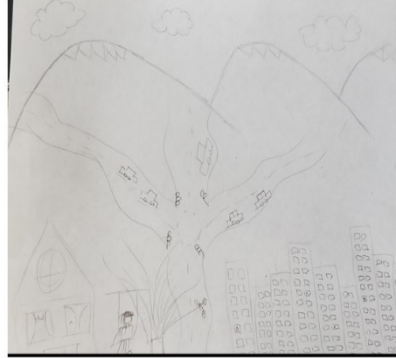
Şekil 4a. Bursa çizimlerine dair tek vaka modeli (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 5b. Örnek çizim (R.B.-Sosyoloji 2-K kodlu katılımcı tarafından çizilmiştir.)

Zihin haritalarında da yarı yapılandırılmış görüşmelerde olduğu gibi işaret öğelerinin baskınlığı söz konusudur. Ancak burada farklı olarak yollar görüşmelere göre ciddi bir biçimde daha fazla ifade edilmiştir. Ankara Yolu ve Çevre Yolu gibi sınırları ise yalnızca zihin haritalarında görmek mümkün olmuş; aynı zamanda Uludağ'ın yalnız bir işaret öğesi değil aynı zamanda kentin bir sınırı olarak zihinlerde var olduğu da gözlemlenmiştir (bkz. Şekil 5).



Şekil 5a. Yolların yer aldığı örnek çizim (P.Y.-Sosyoloji 2-K kodlu katılımcı tarafından çizilmiştir.)



Şekil 5b. Uludağ'ın yer aldığı örnek çizim (E.E.-Sosyoloji 2-K kodlu katılımcı tarafından çizilmiştir.)

İki zihin haritasında, İstanbul Ayasofya Camii silüetinin yer almasını ise, kentin dini-manevi yönünü anlatma adına daha bilinen bir görselden hareket

edilmiş olmasıyla anlamlandırmak mümkündür. Bir öğrencinin zihin haritasında yalnızca okuduğu üniversitenin iki yerleşkesinin resmedilmiş olması, bir anlamda bu iki yerleşkenin bir sınır ögesi haline gelmesine ve deneyimlenen bölgenin darlığına işaret etmektedir.

Burada Bursa denildiğinde zihinlerde çok katlı ve az katlı binalarla yeşil alanların hemen hemen aynı oranlarda resmedilmiş olmasını yarı yapılandırılmış görüşmelerden bir alıntıyla açıklamak mümkündür: *“Metropolitenleşme sürecine girmek isteyen Bursa’nın sanayi ve beton yığıllarının, tarihi ve doğal güzelliklere karşı gelmesi. Yani yeşil ve grinin yarışı içinde olması sebebiyle her şeyin bulunduğu bir şehir”* (D. E.- Sosyoloji 1-K).

Son olarak kentsel zihin haritalarına dair bütünsel bir bakış elde edebilmek adına çizimlerdeki temaların kodlanan tüm bölümler içerisindeki oranlarına dair bir tablo oluşturulmuştur (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Kod kapsamı (Kodlu bölümlerin alanı) (Eklemezler, 2022; bu tablo MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Kod Sistemi		Bursa Çizimleri
Çok katlı binalar		%11
Az katlı binalar		%10
Doğa, yeşil alan		%10
İnsan		%5
Dini öğeler/Yiyecek çeşitliliği/AVM		%1/%1/%1
Mekânsal öğeler	İşaret öğeleri	%32
	Yollar	%13
	Odak noktaları	%12
	Bölgeler	%10
	Sınırlar	%7

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada algılanan, deneyimlenen, hatırlanan Bursa kenti üzerinde durulmuş; Bursa’nın bir doğa, tarih, maneviyat, turizm ve sanayi kenti olarak anıldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapması şehrin Osmanlı padişahları ve Osmanlı dönemi eserleriyle imgelemesini beraberinde getirmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar (2000) bunu, *“Bursa cinsinden şehirler daima tarihî çehreleriyle ve ona sadık kaldıkları nisbette mevcuttur”* diyerek dile getirmiştir (s. 197). Hafıza mekânları da bu tarihin cisimleştiği yerlerdir. Bir şehrin tarihi bu yerler sayesinde algılanır ve okunur. Mekân belleği bu yerlere

atıfla oluşturulur. Ulu Cami, Yeşil Cami, Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri, Tophane ile Irgandı Köprüsü hem bu çalışmanın verilerine hem de literatüre bakıldığında şehrin bellek mekânları olma özelliklerini korumaktadır. Ancak öğrenciler arasında “ruhaniyetli şehir” imgesinin literatüre nazaran daha zayıf olduğu, şehrin kaplıcalar ve su ile olan ilişkisi ve dokuma, havlu ile ilgili mirasınaysa neredeyse hiç rastlanmadığı görülür. Bursa denince akla camiler gelse de genellikle Ulu Cami dışında çok az caminin adı sayılabilmektedir. Bursa sınırlı itirazlara rağmen baskın bir şekilde “Uludağ’a yaslanan yeşil şehir” imgesine demirlenmiş gözükmektedir. Öğrencilerin kent hakkındaki olumlu görüşlerinin daha ziyade bireysel, olumsuz görüşlerininse kentten kaynaklı olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin kent imgeleri, daha geniş ölçekli toplumsal algı, tercih ve hafızayla birlikte ele alınabilir. Bunun için, Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin hazırladığı 2006 tarihli “Bursa’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Araştırması”na bakılabilir (Meriç, Şen, Göksu ve Demirağ, 2006). Bahsedilen çalışmanın katılımcıları bu çalışmanın kişilerle hem Bursalı olanları hem de kente dışarıdan gelenleri kapsamı açısından benzerlik göstermektedir. Bunun dışında söz konusu araştırma başta yaş olmak üzere sosyo-demografik özellikler bakımından çok daha heterojen bir gruba uygulanmıştır. Meriç ve diğerleri (2006)’nin yaptığı anket çalışmasında, Bursa denildiğinde akla gelen ilk özelliğe dair en çok verilen ilk beş yanıt sırasıyla yeşillik, şeftali, Uludağ, kestane şekeri ve tarihi değeridir. Kestane şekeri ve özellikle şeftali bu çalışmada oldukça gerilerde kalırken; yeşillik, Uludağ ve tarih imgelenebilir olma özelliğini korumuştur. Kentle özdeşleştirilen isimlerin başında Zeki Müren’in gelişi de iki araştırmanın bir diğer ortak yönüdür. Raif Kaplanoğlu ve İsmail Cengiz (2006)’in editörlüğünde hazırlanan çalışmada Bursa’nın ünlü simaları şair Lâmiî Çelebi, Emir Sultan, Mevlid’in yazarı Süleyman Çelebi, Cemal Nadir Güler, ressam Şefik Bursalı, Zeki Müren, Hacı İvaz Paşa ve ilk sivil cumhurbaşkanı Celal Bayar anılmıştır. Bu çalışmadaysa içlerinden sadece Emir Sultan, Süleyman Çelebi ve Zeki Müren’in adları yer bulabilmiştir. Aynı çalışmada Bursa’yı Bursa yapan değerler olarak İnkaya Çınarı, erguvan (çiçeği), kestane ve şekeri, Uludağ, şeftali, kaplıcalar, gölge oyunu, Karagöz, Kılıç Kalkan, İznik, Bursa balıkçıları, ipek, dağ çileği, Karacabey kelle peyniri, Kemalpaşa tatlısı, İskender kebabı, pideli kebab, Irgandı Köprüsü ve sinagoglar ele alınmıştır (Kaplanoğlu ve Cengiz, 2006, s. 65-91). Erguvan, kaplıcalar, Kılıç Kalkan, Bursa balıkçıları, ipek, dağ çileği, Karacabey kelle peyniri, Kemalpaşa tatlısı, Pideli kebab ve sinagoglardan, bu çalışmadaki öğrenciler tarafından hiç bahsedilmemiştir. Ortaklaşan kent imgelerinin tespitinin kent

kimliğini anlamada bir adım olacağı düşünülmektedir. Kimlik ögesi olma potansiyeli yüksek mekânların ve tarihsel/doğal öneme sahip olup da hatırlanmayan mekânların tespiti, korunan ve yaşayan birer mekân olabilmelerinin ilk adımıdır.

Lynch (1960/2010)'e göre mekâna ilişkin deneyimi az olan bireyler ile mekânsal deneyimi artan bireylerin mekânsal öğeleri okumaları ve öğelerle etkileşimleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kent deneyimi az olan bireyler öncelikle bölgeleri algılamakta ve öğrenmektedirler. Kentte deneyim arttıkça nirengiler ve odaklar öğrenilmektedir. Bu çalışmada bölgelerden ekseriyetle birinci sınıf öğrencileri tarafından bahsedilmiştir, ancak nirengilerin Bursa kent imgesindeki baskın yeri ortaya konmuştur. Bazı çalışmalarda (bkz. Tanrıverdi-Kaya, 2019) yollar ve odakların öğrenilmesinin zaman aldığından bahsedilmiştir; ancak bu çalışmada odaklardan bahsetme oranı sınıflar arasında dengeli dağılmış, yollarsa tam tersi birinci sınıflar tarafından dile getirilmiştir. Zihin haritalarında da yarı yapılandırılmış görüşmelerde olduğu gibi işaret öğelerinin baskınlığı söz konusudur. Burada farklı olarak yollar görüşmelere göre ciddi bir biçimde daha fazla ifade edilmiştir. Söz konusu kentsel unsurlardan hangi grubun ön plana çıkacağıntın kent temelli bir farklılaşma sergilediğini düşünmek de mümkündür. Örneğin, Donata Francescato ve William Mebane (1973) Roma ve Milano şehirlerini çalışmışlar ve iki şehrin farklı mekânsal unsurlarla okunabilir olduklarını bulmuşlardır. Milano tanımlı yollar etrafında, Roma ise bir dizi nirengi noktasıyla imgelenebilmektedir. Böyle bakıldığında bu çalışmanın tüm sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmakla birlikte Bursa'nın nirengileriyle imgelendiği ve akılda kaldığını düşünmek mümkündür.



Extended Abstract

Urban Space Remembered: University Students' Image of Bursa

*

Sercan Eklemezler

ORCID: 0000-0003-3198-8413

This study examines how the city is perceived, learned and remembered by university students, some of whom have been in the city for education, some have been residents for a long time or since born. The study deals with what features and places the city of Bursa is imagined by the students. Characteristics defining the city; spatial elements with their focal points, landmarks, regions, borders, roads, also memory personalities of Bursa in the minds of the students, were investigated.

On the one hand, cities are areas with a natural or historical heritage in terms of memory spaces, on the other, they are constantly transforming. While producing the urban space and its image, it is planned to highlight certain points; however, the perception of the city does not operate as a passive process. Spatial elements transform into identity spaces of a city to the extent of the scope of the place they hold in the social memory (Mutlu & Tanrıverdi-Kaya, 2020). While the city grows, it is also perceived and the combination of perceptions in social memory creates the image of the city. The identity of the city is formed by the combination of images, which consist of different perceptions of the social groups about the city (Alver, 2017, p. 9; Kaypak, 2010, p. 376).

First and second graders of Bursa Technical University Sociology and Urban and Regional Planning departments were selected as the research group. Semi-structured interviews with 143 students and mind-maps drawing with 20 students were conducted to identify urban images which have the potential to be an identity element. The questions asked during the semi-structured interviews contain the features and places that come first to mind about the city, how they would describe the city to someone else, the names identified

with the city and the places seen. Descriptive and comparative thematic analyses were made, frequency tables, code-subcode-segments, co-occurrence of codes models were extracted, and code-matrix-browser visuals were given.

According to Mutlu & Tanrıverdi-Kaya (2020), mind-map drawing is a data collection method that deals with “the subjective image map we create in memory, based on the argument that we learn by perceiving the environment we live in” (p. 896). Lynch (1960/2010) stated that in order to grasp and keep a city in mind, that city must be “legible” and this is possible with a city that can be easily distinguished by its borders, regions and roads. From this point of view, Lynch (1960/2010)’s concepts (focus, triangulation, region, border and road) were used in the analysis of space.

Before having an idea about the prominent elements in the image of Bursa throughout history, it is important to give a brief literature review regarding the studies that focus on perception and image of the city in the Turkish literature, and especially those that deal with university students. In order to assess the continuity of Bursa image in urban memory, and to compare it with students’, it was examined in which aspects Bursa highlighted in the literature. In that section, a kind of historical image of Bursa has been tried to be revealed by focusing on urban elements that are mentioned in the historical texts about the city and travel notes of the tourists.

This study examines the city of Bursa, which people perceive, learn and remember. It is seen that Bursa is known as a city of nature, history, spirituality, tourism and industry. The fact that it was the capital of the Ottoman Empire caused the city to be imaged with Ottoman sultans and Ottoman works. Ahmet Hamdi Tanpınar (2000) expressed this as, “Cities like Bursa always exist with their historical features and to the extent that they remain loyal to it” (p. 197). The places of memory are the places where this history is embodied. The history of a city is perceived and read through these places. Space memory is created by referring to these places. Ulu Cami, Yeşil Cami (mosques), Osman Gazi and Orhan Gazi Tombs, Tophane and Irgandı Bridge maintain their characteristics of being memory places of the city as displayed by both the data used in this study and the literature. However, it is seen that the image of the “spiritual city” among students is weaker than the literature, and the city’s relationship with hot springs and water, and the heritage of weaving and towels are rarely encountered. When Bursa is mentioned, multi-storey and low-rise buildings and green areas are depicted almost equally. It is possible to explain this with a quote from the semi-structured interviews:

The industrial and concrete heaps of Bursa, which wants to enter the process of metropolitanization, are against the historical and natural beauties. In other words, it is a city where everything is found because green and gray are in a race.

It was concluded that the perception of "Green Bursa" is anchored to the city, Uludağ, Ulu Cami and Tophane are the most dominant elements, and the city is mostly imaged with landmarks. Landmarks predominate in mind maps as well as in semi-structured interviews. In this study, regions were mentioned mostly by the first-year students, but the landmarks display a dominant role in terms of the city image of Bursa. Considering all the limitations of this study, it is possible to think that Bursa was imagined and remembered with its landmarks. Revealing the city images of students in a comparative way will contribute to understanding change in the urban identity of Bursa.

Kaynakça/References

- Aliağaoğlu, A. (2007). Davranışsal coğrafyaya bir örnek: Öğrenci merkezli Balıkesir şehir imajı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 17-44.
- Aliağaoğlu, A. ve Mirioğlu, G. (2020). Balıkesir kent kimliği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 374-399. doi: 10.32003/igge.736051
- Alver, K. (2017). Kent imgesi. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi içinde* (ss. 9-31). İstanbul: Çizgi Kitabevi Yay.
- Aslan, P. Y., Özkır, D. ve Ofluoğlu, Y. (2016). Bursa kent belleği ve kimliğinin inşasında anıt ağaçların rolü. *İdealkent*, 7(20), 800-829.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent*, 2(3), 20-47.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelen-Öztürk, A. (2016). Eskişehir'in geçmişteki ve bugünkü kent belleğinin zihin haritaları üzerinden okuma denemeleri. *İdealkent*, 7(20), 856-880.
- De Launay V. M. ve Bonkowski C. (2015). *Bursa ve civarı*. B. Kurt ve İ. Yaşayanlar (Haz.). İstanbul: Heyamola Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1881).
- Demirel, M. (2014). Burdur kent imajı: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 230-241.
- Demirseren-Çöl, Ş. (1999). *Kent kimliğini oluşturan faktörler ve günümüz kentlerini kimlikli kılmak için bir sistem*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Siman Üniversitesi, İstanbul.
- Dörtok-Abacı, Z. (2007). Bursa'nın kent dokusundaki değişim (18.-19. yüzyıl). C. Çiftçi (Ed.), *Bursa'nın kentsel ve mimari gelişimi içinde* (ss. 165-182). Bursa: Gaye Kitabevi.
- Francescato, D. ve Mebane, W. (1973). How citizens view two great cities: Milan and Rome. R. M. Downs ve D. Stea (Ed.), *Image and environment: Cognitive mapping and*

- spatial behavior* içinde (ss. 131-147). New York: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203789155>
- Gold, J. R. (2018). Kevin Lynch, P. Hubbard ve R. Kitchin (Ed.), *Mekân ve yer üzerine büyük düşünürler* içinde (ss. 499-510). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Gündoğdu, H. M., Kuru, A. ve Özkök, M. K. (2016). Kırklareli kent algısı üzerine deneysel bir çalışma. *İdealkent*, 18(7), 48-79.
- Gürhan, N. (2016). Diyarbakır kent algısı üzerine bir araştırma. *Şarkiyat*, 8(2), 921-941.
- İlgar, E. (2008). *Kent kimliği ve kentsel değişimin kent kimliği boyutu: Eskişehir örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kandes, V. I. (2008). *Kuruluşundan XIX. yüzyıl sonlarına kadar Bursa*. S. O. Tansel (Haz.), (İ. Kelağa Ahmet ve D. Demirci, Çev.). Bursa: Gaye Kitapevi. (Eserin orijinal adı: *Bursa antik döneme ait yazıtlar-topografik harita ve bazı yapılara ait fotoğraflarla birlikte kentin arkeoloji, tarih, coğrafya ve din yönlerinden tanıtımı*). (Orijinal eserin yayın tarihi: 1883).
- Kaplanoğlu, R. (2006, Ağustos). Geçmişten günümüze turistlerin gözüyle Bursa. *Bursa Time-Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi*, 2. 10 Ağustos 2021 tarihinde https://www.academia.edu/5413118/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_Turistlerin_G%C3%B6z%C3%BCyle_Bursa adresinden erişildi.
- Kaplanoğlu, R. ve Cengiz, İ. (Ed.). (2006). *Prusa'dan Bursa'ya medeniyetin ipek şehri*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Karadağ, A. ve Turut, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin kentsel çevre algısı üzerine bir araştırma: İzmir örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences*, 11(1), 31-51.
- Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 373-392.
- Kitchin, R. M. (1994). Cognitive maps: What are they and why study them? *Journal of Environmental Psychology* 14, 1-19.
- Köseoğlu, E. ve Erinsel-Önder, D. (2010). Mekânsal okunabilirlik kavramının çözümlenmesi, *Yapı Dergisi*, 343, 52-56.
- Köseoğlu, E. ve Erinsel-Önder, D. (2011). İnsan belleğinin ve kentin belirgin öğelerini tanımlamak: Ayvalık'taki öznel ve nesnel işaret öğeleri. *Arkitekt Dergisi*, 524, 40-51.
- Kuzay-Demir, G. (2015). Kent imgelerinin değerlendirilmesi bakımından Manisa. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(01), 500-512.
- Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. Cambridge: The MIT Press.
- Lynch, K. (1996). Çevrenin imgesi (İ. Özdemir, Çev.). *Cogito: Kent ve Kültürü*, 8, 153-160.
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1960).
- Meriç, Ü., Şen, M., Göksu, M. T., Demirağ, D. (2006). *Bursa'da kent kültürü ve kentlilik bilinci araştırması*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Mevsim, H. (2009). *Bulgar gözüyle Bursa*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Mutlu, E. ve Tanrıverdi-Kaya, A. (2020). Bellek mekânlarının hatırlama ve unutulma döngüleri çerçevesince belirlenmesi için bir metodolojik öneri: Düzce örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 891-914.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.
- Nora, P. (2006). *Haftıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Öcalan, H. B. (2008). *Seyahatnâme'ye göre ruhaniyetli şehir Bursa*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Pekküçükşen, Ş., Güleç-Solak, S. ve Oktay, E. (2018). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinin Karaman kent algısı. *Electronic Turkish Studies*, 13(14), 153-174.
- Rapoport, A. (1977). *Human aspects of urban form: Towards a man environment approach to urban form and design*. Oxford: Pergamon Press.
- Rey, E. R. (1948) *Ebedi Bursa*. Bursa: Ankara Kitabevi.
- Sağlık, E. ve Kelkit, A. (2019). Kentsel kimlik bileşenlerinin kent kullanıcıları tarafından belirlenmesi: Örnek kent Çanakkale. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 63-79.
- Shaukland, G. (1996). Tarihi değeri olan kentlere neden el atmalıyız (K. Tuncay, Çev.). *Cogito: Kent ve Kültürü*, (8), 17-36.
- Sulsters, W. A. (2005). Mental mapping, viewing the urban landscapes of the mind. 5 Ağustos 2021 tarihinde <http://resolver.tudelft.nl/uuid:fc71de16-b485-4888-b6fe-a9d2771d9e4a> adresinden erişildi.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Yaşadığım gibi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanrıverdi-Kaya, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin zihinsel haritalarında kentin imajı Düzce örneği. *Tasarım Kuram*, 15(28), 165-178.
- Ulusoy, C. (2018). İdeoloji ve mekân ilişkisi bağlamında Bursa tahayyülleri. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 349-374.
- Zmudzinska-Nowak, M., (2003). Searching for legible city form: Kevin Lynch's theory in contemporary perspective. *Journal of Urban Technology*, 10(3), 19-39.